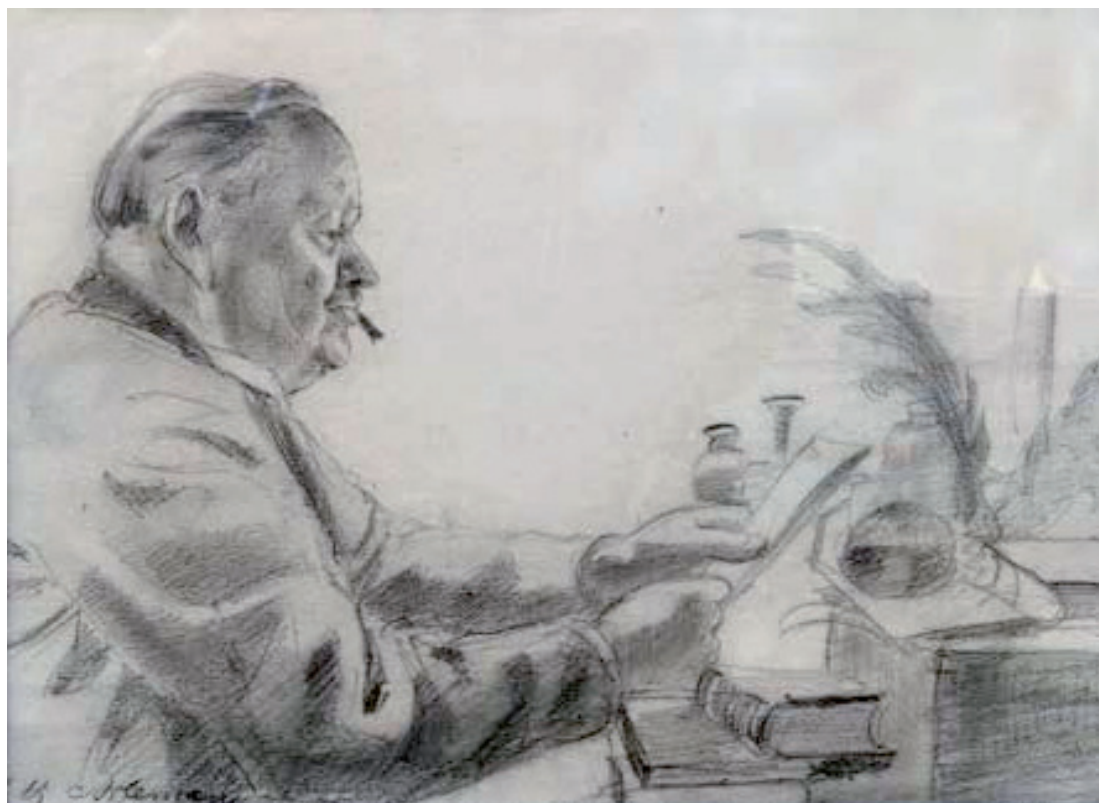

Guds sånglärka

Paul Nilsson i prästgården i Sjögestad, pennteckning av Hjalmar Arleman

Den 28 oktober i år är det 70 år sedan den västgötske sångarprästen Lars Johan Paulinus Nilsson avled efter ett långt och innehållsrikt liv. Han föddes i den lilla socknen Längjum i Larvs pastorat. Pappan var skollärare. Farfadern var dalkarl av släkten Sannols och utvandrade kring 1830 från Malung till Götlunda på Vadsbosläppen för att komma nära den kände och uppskattade väckelseprästen Mårten Johan Landahl. Tillsammans med farfadern var det ett trettiotal personer lämnade sina hem för att de gripits av Landahls förkunnelse.

Pauls far Lars Nilsson var den första generationen av lärare som kom ur efter det att folkskolereformen infördes 1842. Ett nytt skol- och lärarhus fanns på plats och det är här som Paulinus föds 1866. Det var ett fromt hem där bildning och sång sattes högt. Detta påverkade sonen mycket.

1885 blir han student och åker sedan till Uppsala. Här mötte han en värld som inte fanns på den västgötska landsbygden. Det var mycket ifrågasättande av kyrkans vara eller inte vara, om framtiden och om trosfrågor.

1891 blev det prästvigning i Skara. Efter missiv till Levene startade Levenekören som växte till en mycket stor kör som reste runt och höll konserter. 1898 blev han komminister i Gudhem och bosatte sig i Östra Tunhems prästgård. Han blev även regementspastor vid Älvsborgs regemente. 1909 bar det iväg som kyrkoherde till Häggum som var stiftets minsta pastorat. Det upphörde 1922. I Sjögestads prästgård bodde familjen i 24 år. Under denna tid var han också regementspastor i Skövde.

Som diktare och psalmförfattare är han fortfarande aktuell. Hans *Hymn till Västergötland* som skrevs under Levenetiden ca 1895 brukar kallas Västergötlands landskapssång. Ett körframträdande kring Valborg och 1 maj skulle väl i Västergötland vara otänkbart och man inte avslutade med *Västgöthymnen*. Kända är även hans fastepsalm *Se vi gå upp till Jerusalem* och adventshymnen *Sions dotter*. 1986 års psalmbok är han representerad med sex psalmer. Han ligger begravd på Sjögestads kyrkogård. En bok om Nilsson liv är planerad att utges av sällskapet till hösten.

Den Swedbergiska psalmboken

I vårt land har vi haft fyra officiellt antagna psalmböcker; 1695, 1819, 1937 och 1986. Till de senare har tillägg tryckts. För det mesta brukar det uppstå motstånd när en gammal psalmbok ersätts med en ny. Detta kan man konstatera för varje ny psalmboksutgåva. Det gamla och invanda känns alltid tryggt.

Före 1695 års psalmbok hade vi ingen gemensam sångbok. Under 1600-talet gjordes många försök att skapa en psalmbok för hela riket. Redan på 1500-talet hade några psalmböcker utkommit. Bland andra gav reformatorn Olaus Petri ut ett litet häfte med sånger och 1645 utkom den halvofficiella *Then svenska Ubsalapsalmboken* men inte heller denna kom att bli en för riket allmän psalmbok.

Det var Karl XI som ville skapa reda i oredan med vad som sjöngs i hans rike och han gav uppdraget till hovpredikanten Jesper Swedberg att sätta igång arbetet med att få fram en för landet enhetlig psalmbok. Tillsammans med Swedberg ingick bland andra Urban Hiärne i den kungliga psalmbokskommittén.

Psalmboken 1694

Under två år arbetade Swedberg med sitt psalmboksförslag och våren 1693 låg det färdig för granskning. Förutom ärkebiskopen och teologiska fakultetet i Uppsala så skulle prästeståndet och riksdagen ha sitt ord med i laget. 1694 utkom den Swedbergiska psalmboken och då började också det stora bråket. Den ortodoxa falangen, dit de flesta präster hörde, menade att den rena läran, "Unitas orthodoxae religionis", hotades. Om detta skriver Swedberg själv i sin "Levernesbeskrivning": "Psalmboken kom intet väl ut med konglig befallning och nådig frihet, förrän oblidheten, obilligheten, argheten och avunden och dess upphov satan var framme och gjorde däröver stort väsende och buller."

Swedbergs främsta kritiker var biskopen i Västerås Carl Carlsson och hans svåger professor Chrispinus Jernfeldt i Dorpat samt superintendenten i Narva Jakob Lang. Professor

Jernfeldt uppvaktade kungen personligen och hotade med religionskrig om inte psalmboksförslaget drogs in. Enligt en källa¹ blev detta för mycket för Karl XI. Humöret rann över och han tryckte upp professorn mot väggen och gav honom ett slag som tydligen var ganska kraftigt då Jernfeldt vid hemkomsten fick inta sängläge och dog efter bara några dagar. Sanningen var snarare den att professorn led av hjärtfel och psalmbokstriden gjorde nog sitt till att han dog på hösten 1695 i samband med en kyrkoherdeinstallation i Dorpat.

Kritik mot Swedbergs utgåva

Vad var det då man ogillade i Swedbergs utgåva? "Att anfallet hade udden riktad mot Swedberg personligen, därom torde dock ingen tvekan råda" skriver teol.dr. Bengt Wahlström i sin avhandling *Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok*. Ibland sköt sig kritiken in på rena bagateller. I en av Swedbergs psalmer stod det att "allt mankön var fördärvat" och då menade kritikerna att det skulle stå "allt människokön" eftersom även kvinnorna var fördärvade! Här var man således ganska tidigt ute med jämställdhetssynpunkter! I en annan psalm beskrevs trädet i paradiset som ett äppelträd, vilket, sade kritikerna, inte kunde bevisas! I en trettondagpsalm stod det om de tre konungarna och detta kunde, enligt kritikerna, inte accepteras då det ingenstans i bibeln står talas om att det var tre konungar utan detta härrörde sig från "gamla påviska sagor".

Sammanfattningsvis kan kritiken sägas handla om följande:

1. I förslaget drevs det en gärningslära (Carlsson)
2. Psalmerna innehöll mystiskt-pietistiska element (Lang)
3. Innehållet stämde inte alltid med ett äkta bibliskt-historiskt innehåll (Jernfeldt).

¹ Uppgiften finns i Carl Wilhelm Skarstedts artikel om Swedberg i *Svenskt biografiskt lexikon* men motsägs av Elgenstierna i *Den introducerade svenska adelns ättartavlor* 4:42, som säger att Jernfeldt dog i Dorpat vid sin kyrkoherdeinstallation 1695 i oktober och även av Gunnar Hellströms *Stockholm stads herdaminne*... s. 259 som säger att han dog där i november samma år.

Lang och Jernfeldt framhöll att biskop Terserus hade blivit avsatt för mindre orsakers skull än de kätterier som fanns i psalmboken.

Efter denna bredsälva lämnades förslaget till ytterligare granskning och det fastslogs så småningom att ingen av granskarna hade kunnat finna några medvetna kätterier men däremot saknades icke en del olämpliga uttryck som borde förändras för att "icke väcka anstöt i känsliga samveten".

Förbud för Swedbergska psalmboken

Resultatet av den hårda kritiken innebar att ett 70-tal psalmer togs bort och en hel del andra omarbetades. I december 1695 stadfästes den nya officiella psalmboken och den 11 december utfärdades förbud för den kritiserade "Swedbergska". Hela den beslagtagna upplagan uppgick till över 20 000 exemplar.

Kritiken tog Swedberg hårt. Inte nog med att han förlorade en stor summa pengar på affären – 30 000 riksdaler som han lånat ur hustruns förmögenhet – han såg också den småaktighet som visat sig hos många kritiker.

Men vad hände med de redan tryckta psalmböckerna?

Enligt Swedberg så fördes de hästlassvis till Skeppsholmen där de sedan förvarades under en lång tid. Själv sände han 1699, 600 exemplar till den Svenska församlingen i Nya Amerika (som han senare blev biskop över). 1704 sändes ytterligare 300 exemplar till samma ställe och ytterligare 500 exemplar skickades på kungens befallning till samma världsdel och Swedberg kunde med belåtenhet säga att "där bruka och nyttja församlingarna min psalmbok varav intet katteri eller villfarande lära är förspord". En ytterligare leverans av Swedbergska psalmböcker skedde 1714 då Kanslikollegiet, trots kungligt avslag, beviljat att en sändning med psalmböcker skulle skeppas över till Amerika "Förr än dessa psalmböcker på Skiepzholmen må bortskiämmas, och förmöglas, så må de dertil emploieras, hälst som häruti icke finnes någon heterodoxie, som så särdeles kan påtalas". Den sista överskeppningen med den indragna psalmboken skedde 1726 då ytterligare 500 böcker på kunglig befallning lät bindas och sändas till Amerika. Totalt hade ca 2500 psalmböcker sänts till församlingarna och fick betjäna "the våra i America".

Psalmboken klarar sig

Det kom att ligga något av magi över psalmboksupplagan. När Uppsala brann och en tredjedel av staden blev förstörd drabbades också Swedbergs bostad. Bland det som klarade sig var hans psalmböcker. Likadant var det då biskopsbostället Brunsbo brann 1712. Psalmböckerna var kvar. Detta såg Swedberg som ett Guds tecken på psalmbokens renhet.

Den sista versen på denna utdragna psalmbokshistoria "sjöngs" den 8 december 1774 då det i Dagliga tidningar eller dagligt allehanda var införd en annons, som omtalade, att i Halldins boklåda fanns "bisk. Swedbergs psalmbok, förg. på snitt" till salu för 9 d:r. De exemplar som inte hade möglat eller på annat sätt blivit förstörda såldes nu genom Kanslikollegiets försorg.

Swedberg blir biskop i Skara

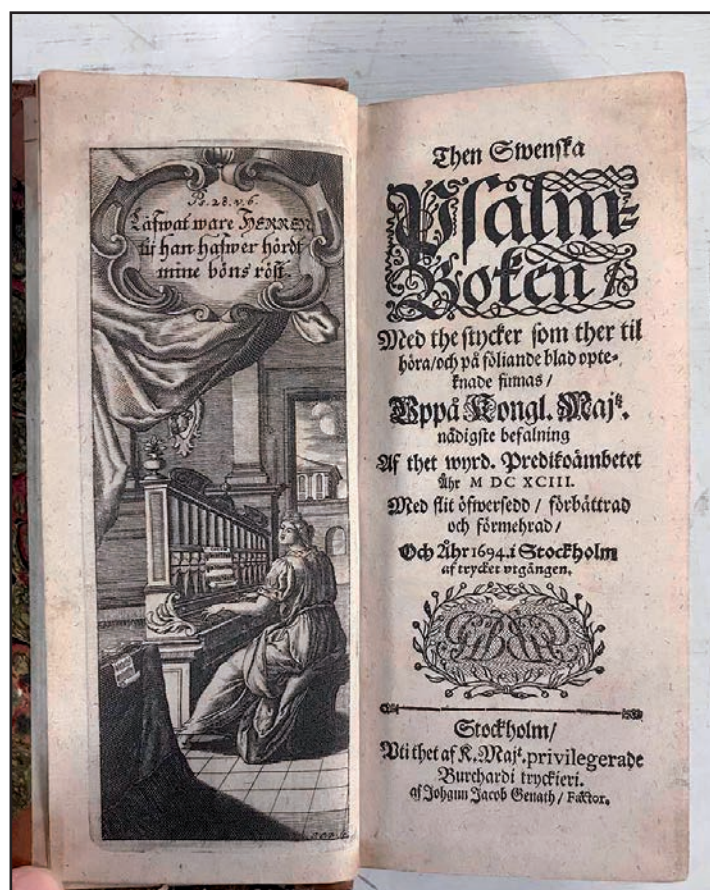
Jesper Swedberg blev Skara stifts biskop 1702 och dog 1735. Under dessa år blev han en stor förnyare på många områden. Bland annat anlades ett tryckeri i staden där hans egen bibel (som också den sändes till Amerika) trycktes liksom många andra av hans skrifter.

Swedbergs psalmbok är en boklig raritet

Både Swedbergs bibel och psalmbok är idag bokliga rariteter. Under det senaste året har två olika exemplar varit till salu genom Antikvariat Mats Rehnström. Ett av dessa är förtecknat enligt följande (Bild föregående sida):

[Swedberg] Then swenska psalmboken/ med the stycker som ther til höra/ och på föliande blad upteknade finnas/ uppå kongl. maj.tz nådigste befallning af thet wyrd. prediko-ämbetet åhr M DC XCIII. Med flit öfwersedd/ förbättrad och förmehrad/ och åhr 1694 i Stockholm af trycket utgången. Sthlm, Burchardi tryckieri, af J. J. Genath, (1694). 8:o. Front,(36),705,(19) s. Grav. vinjett på s.1. Titelbladet tryckt i rött och svart.

Collijn Sveriges bibliografi 1600-talet 736. Klemming Ur en antecknares samlingar s. 115, nr 3. Den graverade planschen av J. C. Böcklin föreställande David spelande harpa. En variant av titelbladet finns med tryck endast i svart och med rad 1-2 i träsnitt. Utgiven av Jesper Swedberg. Detta är den första oktavupplagan. Klemming skriver om denna psalmbok: "En märklig plats i vår hymnologiska litteratur intager den Swedbergska psalmboken af år 1693, hvilken, som bekant, knappast färdigtryckt blef förbjuden och indragen i följd af biskoparnes missnöje. Lika bekant torde icke vara, att sju upplagor trycktes deraf och att dessa samtliga äro typografiska mästerverk, hvilka sannerligen ensamt för denna egenskap hade förtjent ett bättre öde än att multna i Riks-arkivets hvalf eller utskäpas till Amerika". Swedberg sände exemplar av psalmboken till svenska församlingarna i Delaware precis som han senare gjorde med Skarabibeln. Detta exemplar salufördes som nr 290 i Björck & Börjesson katalog 317 år 1937 för 60 kronor. Huvuddelen av böckerna i den katalogen hade tillhört silvermeden Jean Jahnssons stora bibliotek.

Ericus Erics i Kinne-Kleva

Kinne-Kleva nya kyrka från 1870

I samband med släktforskning och studier av domböcker, närmare bestämt i Läckö grevskaps dombok den 23 oktober 1640, stöter jag på två bröder i Gum i Källby socken som kräver sitt arv efter sin fader som uppges vara "Här [Herr] Erik i Klefva". Av texten framgår att bröderna hamnat i Källby då de flyttat med modern Britta Olofsson, som efter faderns, kyrkoherden, död gift om sig med frälsebonden Nils Håkansson i Gum. Deras styvfader Nils Håkansson har uppenbarligen då tagit hand om fadersarvet.

Vem var Herr Erik i Klefva

Den intressanta frågan är: Vem är nu denna avlidne präst Herr Erik i Kleva och när var han kyrkoherde? I de flesta fall brukar stiftens herdaminnen besvara frågan. Men inte i detta fall. I Skara stifts herdaminnen finns en lucka i längden över kyrkoherdar mellan 1610, när "Herr Algotus Esbernii Solomontianus" dör, och 1633 då "Herr Sveno Thorberni" utövar ämbetet.

Andra källor måste granskas, närmast till hands ligger skattelängder. 1600-talets första decennier var krigiska för Sverige och inledningen på Sveriges stormaktstid. Krig mot Polen och Ryssland och mot Danmark 1611-13, när Älvsborgs fästning gick förlorad och Västergötland härjades av danska stridskrafter. För att finansiera krigen utkrävdes extraskatter, och vid uttaxeringen av dessa hade prästerna den impopulära uppgiften att lämna uppgifter om sockenborna. Ett effektivt skattesystem byggdes och skapandet av stormaktstidens centraliserade militärstat påbörjades.

Första gången herr Erik i Kleva nämns är vid en sådan extraskatt (hjonelagspenning) 1610, där antalet vuxna i hushållet beskattades. I herr Eriks hushåll fanns då 1 dräng och 1 piga. Erik har därmed tillträtt som kyrkoherde 1610.

Älvsborgs lösen

Mellan 1614 och 1619 skulle alla svenska hushåll årligen betala en extraskatt (Älvsborgs lösen 1613) för att återlösa Älvsborgs fästning från Danmark som under tiden höll sex härader i Västergötland som pant. Alla stånd fick betala, även den annars skattebefriade adeln. Skatten var progressiv och herr Erik fick varje år betala mellan 16 och 17 riksdaler, me-

dan hans sockenbor i medeltal slapp undan med ca 2 riksdaler per hushåll.

1620 införs en ny extraskatt Boskapspenningen, där varje hushåll fick skatta för sin boskap och prästen och församlingens sexmän fick gå runt i socknen och förteckna bönders innehav. Vid boskapsräkningen 1621 har kyrkoherden undertecknat längden för Kleva gäll med "Pastoris namn och sigill, Ericus Erics", vilket är enda gången han använder sitt latinska patronymikon - Erics [Eriksson].

"Slaffs och odygd"

I Kinne härads dombok för den 9 juli 1623, klagar hans änka "Hustru Britta framledne her Eriks i Klefva" på att Per Nilsson i Kleva har beskyllt henne för "Slaffs och odygd". Han tar tillbaks sin beskyllning och får böta 3 daler för «läppegäll».

Av ovanstående kan dras slutsatsen att Erik Eriksson, kyrkoherden Ericus Erics, var kyrkoherde i Kinne-Kleva efter Algotus Esbernii Solomontianus från 1610 till sin död mellan 1621 och juli 1623.

Boskapslängden för 1622 är endast försedd med sigill och boskapslängden för 1623 saknas, men boskapslängder från 1624 är bestyrkta av "Sven Torbeni". Han nämns även i domböckerna efter 1623, varför slutsatsen kan dras att Sven Torbeni tillträtt som kyrkoherde direkt efter Ericus Erics död. Den lucka som för närvarande finns för Kinne-Kleva i Skara stifts herdaminnen är därmed sluten.

Ulf Ingelsson

Källor

Skara stifts herdaminne I, Johan Wilhelm Warholm, Mariestad 1871.

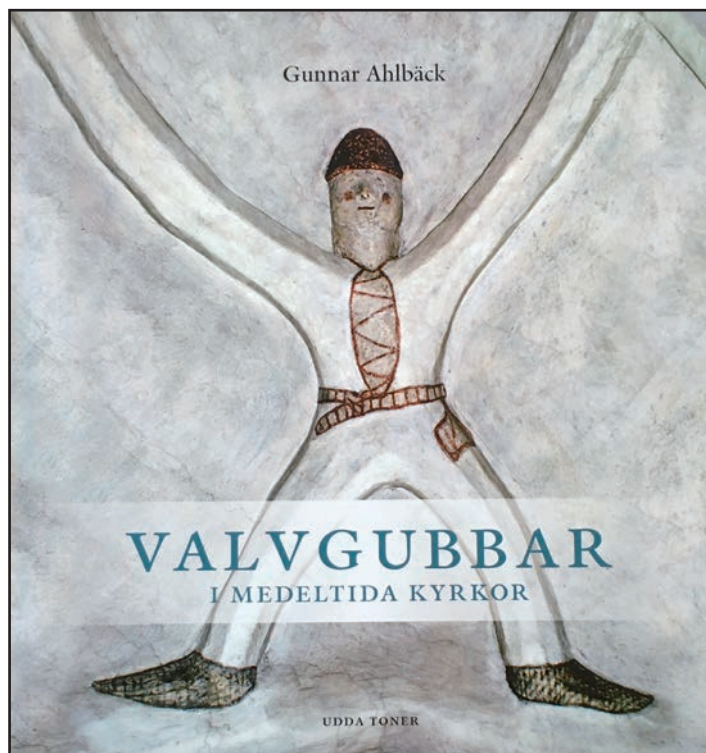
Hjonelagslängder för Kleva socken i landskapshandlingar för Västergötland, Riksarkivet.

Mantalslängder för Kleva socken i Älvsborgs lösen 1613, Riksarkivet.

Boskapslängder för Kleva socken 1621-1630 i Boskaps- m fl. längder, Riksarkivet.

Domböcker för Kinna härad 1623 och Läckö grevskap 1640, Göta hovrätts arkiv i Riksarkivet.

Valvgubbar i medeltida kyrkor

Boken om *Valvgubbar i medeltida kyrkor* är inte ny, men den tycks ha gått litet under radarn samtidigt som den är väl värd att uppmärksamma.

I våra kyrkor finns en rad olika symboler och utsmyckningar, många med en alldeles speciell historia. Det kan vara drakar, demoner, bladmän eller donatorsbilder, för att ta några exempel. En del är allmänt förekommande, andra mer lokalt.

En för mig okänd utsmyckning är de så kallade valvgubbarna, som förekommer i kyrkor i Dalarna, Närke, Västmanland, Uppland och Södermanland. Sammantaget rör det sig om 229 gubbar i 29 kyrkor.

Gunnar Ahlbäck definierar så kallade valvgubbar som "plastiska figurer. Det innebär, att de är murade och modellerade i tegel och puts. Även om de ibland bara framställs som upphöjda ansikten, är de alla försedda med ögon, näsa och mun, som för det mesta finns kvar. Men det är aldrig fråga om fri-skulpturer. Snarare ett slags reliefer, om man definierar reliefer som ur ytan framträdande, upphöjda, plastiska bilder. Ofta rör det sig om halvreliefer men aldrig högre reliefer". Under alla omständigheter hör valvgubben samman med kyrkobyggnadens valv, där ribbssystemen blir gubbens ben och/eller armar.

Ahlbäck är samtidigt något kritisk till benämningen »valvgubbe» eftersom dessa ibland föreställer kvinnor. Han menar också att beteckningen känns lite futtig när »gubben» är ett helgon eller Kristus.

Valvgubbar är en mycket lokal företeelse. De förekommer alltså endast i ett trettioital kyrkor i Mellansverige och, om författaren har rätt, ingen annanstans i världen. Försök har gjorts att finna vem eller vilka murarna kan ha varit som gjort dessa plastiska figurer. Ahlbäck citerar Mats Åmark, som på 1940-talet framhöll en Anders murmästare, som fick en gård i Enköping efter att ha murat valven i Vårfrukyrkan där,

en av de Upplands-kyrkor som har valvgubbar. Detta skulle ha skett omkring 1489. Ahlbäck menar att upphovsmannen är just Anders murmästare, och att valvgubbarnas tillkomst ligger under perioden slutet av 1400-talet och början av 1500-talet. Ahlbäck anför också forskare som antagit att Anders murmästare ursprungligen var dalkarl.

Genom åren har förståelsen av valvgubbarnas betydelse skiftat. En del har i dem endast sett en dekoration, andra en symbolisk innebörd. Alla kan sannolikt inte förklaras på samma sätt. En förklaring som Ahlbäck framhåller är den som valvbärare, som håller uppe valvet och själva byggnadens tak. När valvgubbarna uppenbart föreställer helgon, jungfru Maria eller Kristus själv ligger denna tolkning nära till hands.

Sankt Martin i Enköping Vårfrukyrka

Boken är till största delen en totalinventering av 229 förekommande valvgubbar med foton, beskrivningar och tolkningar. *Valvgubbar i medeltida kyrkor* är en trevlig och intressant publikation om en mycket perifer och för Sverige unik företeelse i den kyrkliga konsten.

Markus Hagberg

Gunnar Ahlbäck: *Valvgubbar i medeltida kyrkor*, Udda toner, Stockholm 2017, 192 sidor.

Obs!

Är din årsavgift betald?

Medlemsavgiften för år 2021 är

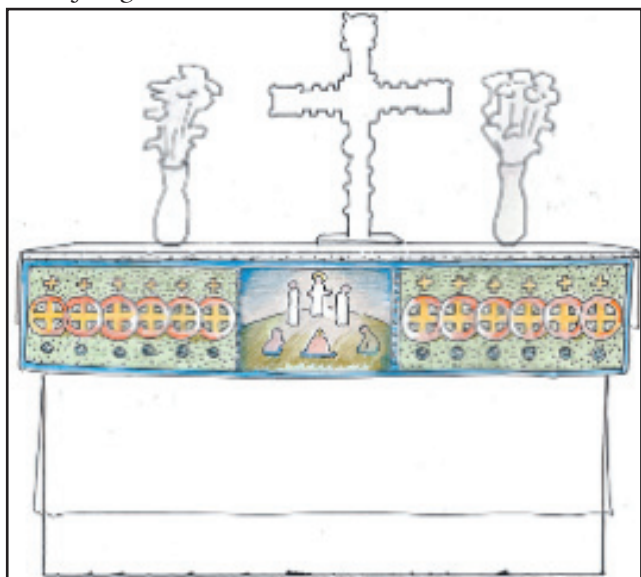
100: – per medlem och år.

Ständig medlem avgift kr 750:–.

Bankgiro 5812-8166

Ny upplaga av KYRKANS FÖREMÅL - BESKRIVANDE LEXIKON

Lexikonet *Kyrkans föremål – beskrivande lexikon* är slutsålt och en ny, uppdaterad upplaga är under produktion och kommer till försäljning under hösten.

Altarbrun. Färgläggningen förtydligar vad ett altarbrun är, illustration av Maria Henje

I lexikonet namnges och beskrivs de kyrkliga inventarierna så att de kan identifieras uppskattas, användas och vårdas på bästa sätt. De kyrkliga föremålen vittnar om kyrkans historiska rötter i det katolska Europa och om reformationens nya synsätt. De liturgiska föremålen används för att markera viktiga händelser i det mänskliga kristna livet och är dessutom en länk direkt in i den kristna historien. Lexikonet är det första och enda i sitt slag i Norden och det är med sina tydliga och vackra illustrationer och beskrivande texter ett hjälpmedel för kyrkvaktmästare, kyrkvårdar, präster, diakoner, konservatorer och antikvarier. Inte minst är lexikonet också till glädje och upplysning för församlingsmedlemmar och allmänhet.

Ämnesgrupperna i lexikonet utgår från Riksantikvarieämbetets *Förteckning över kyrklig inredning och kyrkliga inventarier*, KSAK där de 28 föremålsgrupperna beskriver 177 föremålsord, i lexikonet sammanslaget till 24 föremålsgrupper vilka bildar lexikonets kapitelrubriker. När vi började ställa samman och leta föremålsord fann vi många fler än 177 och i denna tredje upplaga får lexikonets 368 föremålsord ett tillskott på ytterligare ca 20, alla beskrivna i text och bild. Många av föremålsorden har flera synonymer och lägger man samman alla synonymer förtecknas i den nya upplagan över 450 ord. De tillkommande föremålstyperna är bl. a. fosterkista, valurna, luminarium och fasteduk.

Lexikonet arbetades fram under flera år av en projektgrupp bestående av konsthistoriker och textil- och bokkonservatorer med lång erfarenhet från det kyrkliga fältet. Till sin hjälp hade projektgruppen en referensgrupp bestående av stiftsantikvarier, präster och andra specialister. I arbetet med den nya upplagan har redaktören fått bidrag och hjälp av bland andra Bengt Stolt, Gunnar Weman, Kerstin Ljungqvist, Stina Tegneshed och Linda Qviströms avhandling om medeltida belysning.

Charlotta Hanner Nordstrand

Bok om Kagg

RIKSMARSKEN LARS KAGG

HANS ANOR, LEVNAD OCH DÖD

I denna antologi möter vi en av stormaktstidens viktiga personer – Fältmarskalken och Riksmarsken, greve Lars Kagg. Han föddes den 1 maj 1595 på Källstorp, Örslösa socken i Västergötland, och avled den 19 november 1661 på godset Fjällskefte i Floda socken i Södermanland.

Kagg gifte sig 1628 med Agneta Ribbing, dotter till riksrådet Lindorm Pedersson Ribbing. Äktenskapet blev barnlöst och Kagg slöt således själv sin grevliga ätt vid sin död. Han är begravd i det Kaggiska gravkoret i Floda kyrka. Även detta gravkor ges en beskrivning i boken.

Begravningspersonalerna som upprättades i samband med hans begravning visar på hans anor, hans levnad, död, och de berättar om hans begravningsprocession. De är från början beskrivna i ett dokument med rubriken Hans Sahlig Höch Grefflig Excellenz Herr Richs Marskens Höch Wälborne Grefwe Larss Kaggz Personalia och Lijck Proces Anno 1662. den 8 Iunii Ifrån Sankt Jacob och till Ridder holms Kyrckio Uthi Stockholm. Dokumentet återges här transkriberat, kommenterat och i faksimil.

De olika porträtt som är bevarade av Kagg kommenteras och återges i bild liksom andra släktrelaterade porträtt och föremål från Fjällskefte. I en artikel kommenteras särskilt stormaktstidens retorik utifrån begravningsdokumentet.

Då Kagg genom sitt liv förenar både det västgötska och det sörmländska utges denna antologi i samarbete med de båda stiftshistoriska sällskapen i Skara och Strängnäs stift.

Medverkande författare i boken är:

professor Per-Axel Wiktorsson, fil.mag., byggnadsantikvarie Robin Gullbrandsson, fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, fil.dr. Marcus Willén Ode och fil. dr. Erik Falk. Redaktör är Johnny Hagberg

Boken omfattar 172 s. med hårdpärm och rikt ill.

Hilder Werners akvarell av Rytterska gravkoret i Levene

För ett par år sedan gav Skara stiftshistoriska sällskap ut Johan Rytters likpredikan. I en av bokens artiklar skrev jag om den Rytterska graven vid Levene kyrka, dess utseende och öden fram till den slutliga rivningen 1887. Någon fullgod avbildning av gravkoret hade jag dock inte funnit. Som så ofta uppenbarar sig det man söker först efter avslutat värv. Så var fallet med den vackra akvarellen av gravkoret som finns i Vänermuseets samlingar. Upphovsmannen Hilder Werner var född i Örebro 1841 och började sin bana som handelsman i det spirande stationssamhället Ranten 1861. Men hans verkliga håg låg till konsten och historien. På 1860- och 70-talen reste han runt i Västergötland och tecknade av medeltidskyrkorna och deras konstskatter från olika epoker samt fornminnen och fornynd. Med tiden var han även utrustad med en kamera och var en av de få som fotografiskt dokumenterade De la Gardies orgel i Varnhem före rivningen 1879. Han hann uppenbarligen också föreviga det Rytterska gravkoret innan det var för sent. Några av de monument Werner avbildade finns inte längre kvar, och i några fall är hans teckningar den enda avbildningen. Hilder Werner var ett barn av det på 1800-talet uppvaknande antikvariska intresset, han var en av de eldsjälarna som på sin fritid försökte att åtminstone i ord och bild hålla fast något av allt det forna som började försvinna i en allt snabbare takt. Några av sina iakttagelser fick Werner

publicerade: "Västergötlands fornminnen. Anteckningar af Hilder Werner" (1868), "Antikvariska berättelser, afgifna till Västergötlands fornminnesförening. Del 1-2" (1870-73), "Varnhems kloster och kyrka, del 1-2" (1878) och "Mynt funna i Västergötlands jord" (1879).

Werner lämnade 1869 handelsbanan och blev för tre år elev vid Konstakademien. År 1875 tillträdde han tjänsten som teckningslärare vid Lidköpings lägre allmänna läroverk. Där förblev han till sin pensionering 1908. Han avled i Lidköping 1913. Hans sju mapper med totalt 616 tuschteckningar av fornminnen, kyrkor och kyrkliga föremål kom med tiden att doneras till Vänermuseet där de är sökbara digitalt via tjänsten "Carlotta". Bara en liten bråkdel av detta material kom att bli underlag för illustrationer i hans få tryckalster. Samlingen är en guldgruva för den som är intresserad av Västergötlands kulturarv och förtjänar att bli mer känd. Teckningarna är enkla och smått prosaiska utan ansats till annat än dokumentation och känns därigenom också tillförlitliga. Avbildningen av Rytterska gravkoret är i sammanhanget mer konstnärlig och ett av få motiv utförda i akvarell med särskild omsorg. Den förmedlar en trovärdig bild av hur gravkoret såg ut med sina hörnkedjor av kalksten och den karaktäristiska kupolen med den täckning av kopparplåt som guvernör Rytters sentida ättlingar slogs med sockenbönderna om.

Tack till Rune och Iréne Marie Torstensson, Trevattna, för att de uppmärksammade mig på existensen av den Wernerska teckningssamlingen.

Robin Gullbrandsson

En ny domedagsprofet. En skomakare ute i Nerikesbygden, som omväxlande varit baptist, metodist, frälsningssoldat och försökt ungefär alla de religionsformer, hvilka kommit i hans väg, har på senare tider bildat ett kotteri för sig själf i religiöst hänseende. Han har ransakat skrifterna och utlagt dem efter sitt eget hufvud och nu kommit till det resultat, att yttersta dagen ofelbart skall inträffa någon gång i sommar. Datum vill han ej bestämt angifva, men att »det blir efter midsommar, det är säkert», påstår han. Han försöker, ehuru hittills utan nämnvärd framgång, att öfvertyga folk härom och blir stött öfver deras klentrogenhet.

Söderhamns Tidning, 1894

Svenska S:t Mikael i Tallinns kapellförsamlingar

Nargö kyrka

Nargö är den närmaste av svensköarna och ligger rakt utanför Reval/Tallinns Hamn. På ön skall enligt legenden endast en kvinna ha överlevt pesten och därmed givit upphov till öns estniska namn Naissaar-kvinnoön. Till Nargö, som i början av 1700-talet blev annexförsamling till Svenska S:t Mikael's församling, flyttade efter freden i Nystad sex svenska, tre estniska och en tysk familj.

Församlingen hade länge haft planer för ett kapell, men inte kunnat genomföra projektet ekonomiskt. Men efter att den finländske konsulen von Böningh givit ekonomiskt stöd till projektet kunde kapellet invigas 1856.

1897 upptogs befolkningen på **Rågöarna** som medlemmar i S:t Mikael's församling. Rågöbornas historia går tillbaka till 1345, då marken köptes av klostret i Padis. Stora Rågö hade mer än andra områden påverkats av förryskningen under 1800-talets senare hälft och en tredjedel av befolkningen anslöt sig till den Rysk-ortodoxa kyrkan. 1886 brann det gamla träkapellet. De öbor som ville hålla fast vid sin gamla tro började snart bygga ett nytt kapell av sten, men utan något tillstånd. När allt var klart låstes dörrarna av en poliskonstapel som tog med sig nycklarna när han åkte tillbaka till fastlandet. I sin nöd vände sig rågöborna med en böneskrift till kejsarinnan vilket gjorde att det hela ordnades sig och man kunde nu inviga kyrkan, vilket kyrkokrönikan skildrar med följande ord:

Den högtidliga akten tillgick på följande sätt: Efter det en talrik menighet från bägge öarne församlat sig, afsjöngs först i det fria utanför kapellet psalmen 268 (ur svenska psalmboken af år 1819), hvarpå bön hölls i anslutning till Kon. Davids Ps. 100. Derpå emottog pastor kyrkonyckeln af sexmannen och öppnade dörren med orden: Herren bevarare vår ingång och utgång ifrån nu och i evighet (Ps. 121:8). Under de mäktiga tonerna af "O Gud, det är en hjertans tröst att i ditt hus få komma", inträdde församlingen med pastor i spetsen i det lilla, men vackra kapellet. Sedan tre verser af nämnda psalm blifvit sjungna, hölls invigningstalet från altaret öfver Ps.84. Sjelfa invigningen af kyrka, predikstol och altare utfördes enligt handbokens föreskrifter och aflöstes med bön och afsjungande af 325 ps. v. 1 – 4 före och 9 – 11 efter bönen. Sedan hölls fullständig gudstjänst med predikan, skrift – och nattvardsgång.

Den så kallade Lilla revolutionen 1905 drabbade estlandssvenskarna i mindre grad än andra befolkningsgrupper, då de levde i avgränsade områden på landet eller i städerna och i de flesta fall var vare sig förmögna eller proletariserade. Kejsardömet blev dock betydligt försvagat och man tvingades utfärda ett toleransedikt som gav dem som önskade rätt att lämna den Rysk-ortodoxa kyrkan för att inträda i annat trosamfund. Tidigare hade endast konfessionsbyte i motsatt riktning varit tillåtet. Inom S:t Mikael var det framförallt Stora Rågö som berördes och kyrkoherde Gustafsson skildrar det med följande ord:

Unga och gamla anmälde sitt återinträde i den lutherska kyrkans sköte, och rörande var det för församlingens pastor att höra om all den själsnöd många bland dem under dessa år hade utstått. Sålunda uttalade en öfver 70 år gammal kvinna sin önskan, att ännu en gång före sin död få åtnjuta sin "gamla Herres lekamen och blod". Hon sade att hon alltid hade måst gråta, när hon tänkte på nattvardspsalmen "Du lifvets bröd, o Jesu Krist". Den högtidliga upptagningen skedde söndagen d. 19 juni, vid hvilken 36 personer, (män, kvinnor och barn) upptogs i den lutherska kyrkan.

Under året 1905 upptogs inalles 44 orthodoxa till medlemmar af denna församling, bland dessa en på Nargön. På Stora Rågö finns numera blott omkring 10 orthodoxa. Den siste orthodoxe bekännaren bland rågöborna upptogs på nytt i S:t Mikael's församlingsgemenskap av kyrkoherden Petzäll 1925.

Annexförsamlingens på Nargö hade drabbats hårt under Första världskriget, då befolkningen först avhystes för att ön skulle bli en kejserlig rysk militärbas och när revolutionen bröt ut brändes det mesta på ön ner, inklusive kapellet.

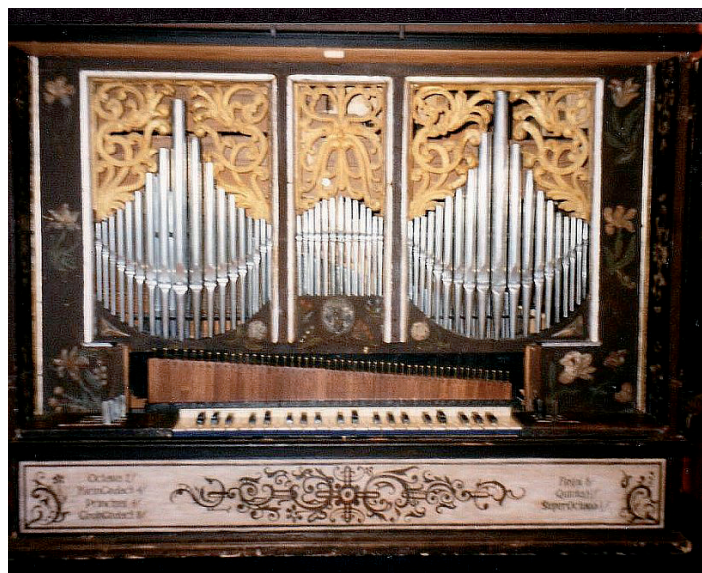
När nargöborna efter Estlands självständighet kunde återvända började de bygga upp det som hade förstörts av revolutionärerna. 1934 hade man kommit så långt med planerna på att bygga ett nytt kapell att man kunde samlas för att lägga grundstenen. Med stöd från många håll och med idogt arbete kunde man bli färdiga med kapellet på endast fyra år och 1938 invigdes den nya kyrkan under stora högtidligheter. Men självständighetstiden gick dock mot sitt slut och Estland ingick ett ödesdigert basavtal med Sovjetunionen, varvid öarna drabbades hårdast och på Nargö, varifrån befolkningen på nytt avhystes samlades man till avskedsgudstjänst i kyrkan 14 juli 1940: Korset på tornet togs ner i vetskap om att kyrkan skulle bli vanhelgad av öns nya härskare.

Under den tyska ockupationstiden kunde en del Nargöbor återvända. I januari 1944 kom dock från de tyska myndigheterna order om att ön på nytt skulle utrymmas. När ön efter skiftande och långa ockupationer blev fri 1994 var kapellet den enda byggnaden som fanns kvar sedan den gamla tiden och stora ansträngningar har gjorts för att rädda detta tempel som till sist kunde återinvigas 2018 i närvaro av HKH kronprinsessan Victoria och HKH prins Daniel. I kapellet firas numera regelbundet gudstjänst.

Rågöarna drabbades av sovjets krav på militärbaser 1940 och öborna spriddes ut i olika boenden hos släkt och vänner. En tredjedel fick tillstånd att utvandra till Sverige. De två tredjedelar som inte fick möjlighet att resa till det gamla moderlandet återvände till öarna så snart det blev möjligt genom tyskarnas ankomst 1941. Efter förmåga försökte de återskapa det som hade förstörts men när Röda armen var i antågande på nytt lämnade de flesta rågöborna sin ö den 14 augusti 1944. Öarna användes sedan som område för övningsbombning för det sovjetiska flyget och blev tillgängliga för de gamla öborna först 1994. Idag är kapelltornet på Lilla Rågö restaurerat och en friluftskyrka har skapats på det gamla kapellets plats. Stora Rågös S:t Olofs kapell har även fått tornet iordninggjort, taket har blivit återställt, dörrar och fönster blivit återinsatta, så att det som nu återstår att sätta i stånd är den inre miljön, så att det på nytt kan bli ett värdigt kyrkorum.

Patrik Göransson

Kommentar till Bjurumsorgeln

Varmt tack för det senaste medlemsbladet från Skara stiftshistoriska sällskap – fullmatat som alltid med lärda och inspirerande glimtar av historien!

Jag fastnade för ett frågetecken i Karin Nelsons artikel som nog går att räta ut. Hon skriver på s. 6: "Orgeln har enligt denna inskription tillhört Brahe på Visingsö 1666 med viss reservation för året som eventuellt kan tydas till 1656 istället. Hellström har dock uppmärksammat att det redan 1651 finns en notering om ett 'Positiff' i Visingsborgs inventarium."

Vad står det då i inskriptionen? Den citeras så här: "O ??-eer Brahes transiit hoc Instrumentum pneumaticum in possessionem templi Wisingspurgensis Anno 1666" (alt. 1656). Utan att ha sett inskriptionen kan jag bara gissa hur den har sett ut i början, men jag gissar att där har stått "O[lim P]jeer Brahes". Översättningen blir då:

"[Förut P]jeer Brahes övergick detta pneumatiska instrument i Visingsborgs kyrkas ägo Anno 1666" (el. 1656).

Oavsett om min rekonstruktion av det första ordet är korrekt eller inte, är det uppenbart att året inte handlar om att orgeln vid ett visst år tillhörde Per Brahe utan om att den det året övergick från hans till Visingsborgs kyrkas (numera kallad Brahekyrkan) ägo. Detta är fullt förenligt med uppgiften att den redan 1651 fanns bland Visingsborgs (alltså Per Brahes) inventarier.

Stephan Borgehammar

Digitalt årsmöte

Torsdagen den 17 juni klockan 18.00 har Sällskapet sitt årsmöte. Det sker i år digitalt. Om du vill vara med på årsmötet kan du anmäla dig före den 15 juni till: Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 523 33 Skara.

E-post: munkgarden@telia.com

När du anmält dig får du en länk som du kan uppkoppla dig till.

Sedvanliga årsmötesförhandlingar!

Markus Hagberg berättar om sin artikel i jubileumsboken.

Se Verksamhetsberättelse och bokslut i tidningen.

Styrelsen

Påve Franciskus heraldiska vapen

Påven Franciskus, född Jorge Mario Bergoglio den 17 december 1936 i Buenos Aires, Argentina, är den katolska kyrkans 266:e påve. Han valdes till påve 2013 och var dessförinnan ärkebiskop av Buenos Aires. Han är den förste påven från Latinamerika, och den förste som tillhör Jesuitorden. Han prästvigdes 1969 och utnämndes till ärkebiskop 1998 och till kardinal 2001.

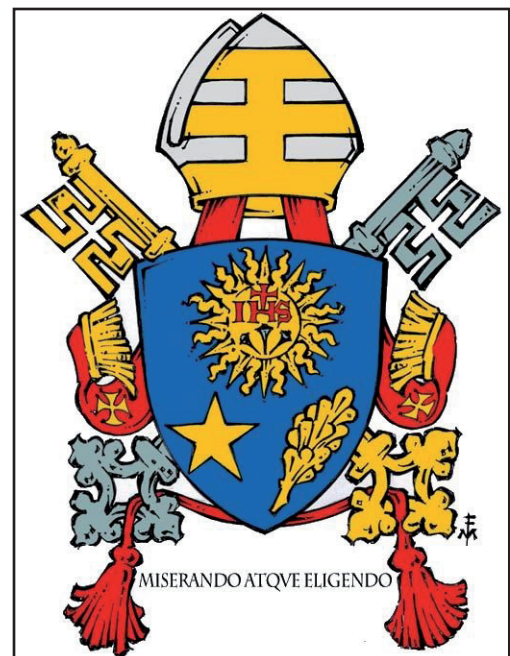
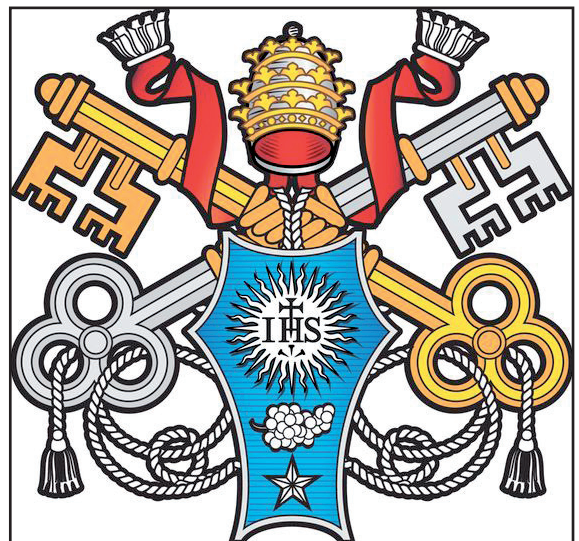

Han antog sitt påvenamn Franciskus efter helgonet Franciskus av Assisi. Han besökte Sverige i oktober 2016 för att ihågkomma reformationens 500-års minne samt att delta i *From Conflict to Communion – Together in Hope*.

Som vald påve behöll han sin tidigare vapensköld som han antog vid sin biskopsvigning. Nycklarna i guld och silver är Petrus nycklar (Matteus 16:19). Mitran är biskopens speciella huvudbonad. Ibland framställs den som en Tiara, en krona som påvarna förr bar. Gudssolen bär förkortningen IHS som kan vara en förkortning av grekiskans J E S som är de tre första bokstäverna i Jesus eller en latinsk förkortning för Jesus människornas frälsare. De tre spikarna är en bild av de som Jesus korsfästes med. Solen, IHS och spikarna är också Jesuitordens emblem som Franciskus tillhör. Stjärnan är en urkristen bild av jungfru Maria, Kristi moder och kyrkans. Blomman bredvid stjärnan är en taggblomma. Den framställs på vissa sköldar som en vindruvsklase.

Påvens valspråk är *Miserando atque eligendo* vilket betyder *Obetydlig men ändå utvald*. Här är det officiella vapnet för Franciskus samt prov på en del andra varianter som finns.

Johnny Hagberg

Ny bok från Skara stiftshistoriska sällskap

SKARA STIFT UNDER 100 ÅR 1917-2017

RED.
STEN-ÅKE ENGDahl

På juldagen 1940 gick nästan 110 000 personer i julottan i Skara stift. Det är sannolikt det största gudstjänstdeltagande som noterats under det senaste seklet. Vi vet detta för att det hade börjat att föras statistik i kyrkorna. Kunskapen om denna händelse och många andra finns nu samlade i den nyutkomna boken *Skara stifts 1917-2017*.

Boken omspanner två reformationsjubileer. När man firade i Skara 1917 fick bankpersonal och skolbarnen ledigt! 2017 firades med bland annat tesspikning i domkyrkan.

24 olika författare medverkar i boken som omfattar 240 s. Den är rikt ill. och med hårda pärmar. Redaktör är Sten-Åke Engdahl och biskop Åke Bonnier skriver en efterskrift.

Borås Caroli prästgård

En avdelning handlar om prästgårdar i stiftet. Idag finns ett fåtal kvar i församlingarnas ägo. Vi får följa med till Hova, Borås, Skövde och Larv och möta tidsbilder och människor.

Avyttring har också drabbat en del småkyrkor. Dessa byggdes med stor entusiasm och kärlek och kom att inspirera många människor. Omslagsbilden visar en av de senast byggda kyrkorna i stiftet, Vargön, som 2015 var den första kyrkan att få solpanel på taket.

Sjöbo kyrka

Flämslätt

De tre stiftsgårdarnas historik presenteras liksom biskoparnas heraldiska vapen. Även SKUT, Missionens och Lutherhjälpens historia tecknas.

2021 är det 70 år sedan diktar- och sångarprästen, hovpredikanten och psalmförfattaren Paul Nilsson gick ur tiden. Denne "Guds sånglärka" har ett eget kapitel i jubileumsboken.

Skara domkyrkas renoveringar beskrivs och utreds liksom ordet Stommen som är ett urgammalt begrepp för sambandet mellan präst och kyrka.

Detta och mycket, mycket annat finns att läsa i jubileumsboken. Pris 175 kr.

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Balansräkning

2019-12-31

2020-12-31

Tillgångar

Kundfodringar	36 635,00 kr	17 189,00 kr
Varulager	85 000,00 kr	100 000,00 kr
Kassa och bank	1 413 983,41 kr	1 603 547,00 kr
Summa tillgångar	1 535 618,41 kr	1 720 736,00 kr

Skulder och eget kapital

Eget kapital	- 1 086 283,26 kr	- 1 511 699,00 kr
Föregående års resultat	- 425 416,11 kr	- 2 069,00 kr
Årets resultat	- 2 069,04 kr	- 182 163,00 kr
Summa eget kapital	- 1 513 768,41 kr	- 1 695 931,00 kr

Kortfristiga skulder

Leverantörsskulder	- kr	- 24 805,00 kr
Övriga kortfristiga skulder	- 21 850,00 kr	- kr
Summa kortfristiga skulder	- 21 850,00 kr	- 24 805,00 kr
Summa skulder o eget kapital	- 1 535 618,41 kr	- 1 720 736,00 kr

Intäkter

Medlemsavgifter	38 575,00 kr	101 950,00 kr
Anslag	365 000,00 kr	458 000,00 kr
Skriftserier	133 858,96 kr	190 543,00 kr
Summa intäkter	537 433,96 kr	750 493,00 kr

Kostnader

Förvaltningskostnader	- 149 017,10 kr	- 95 846,00 kr
Material och varor	- 386 869,00 kr	- 472 812,00 kr
Summa kostnader	- 535 886,10 kr	- 568 658,00 kr
Skattefria bilersättningar	- kr	- kr
Ränteintäkter	521,18 kr	328,00 kr
Totala kostnader	- 535 364,92 kr	- 568 330,00 kr
Årets resultat	2 069,04 kr	182 163,00 kr

Verksamhetsberättelse för Skara stiftshistoriska sällskap 2020

Skara stiftshistoriska sällskap lämnar härmed sin tjugonionde verksamhetsberättelse efter ett år med fortsatt stadig utgivning. På grund av coronarestriktionerna har bokförsäljningen varit högre än vanligt. Sällskapet är väl etablerat både i stiftet och nationellt med en god ekonomi. Även under 2020 har sällskapet, samhällsläget till trots, kunnat motta generösa anslag från fonder och stiftelser till sina utgivningar. För detta vill styrelsen uttrycka sin stora tacksamhet och glädje, och fortsatt sträva att ”väcka, främja och understödja intresset för kyrkohistoriska studier och forskning rörande Skara stift”, vilket är sällskapets syfte.

Styrelsen

Styrelsen har sedan årsmötet den 28 september 2020 haft följande sammansättning:

Johnny Hagberg, ordförande

Lena Maria Olsson Floberg, vice ordförande

Robin Gullbrandsson, Markus Hagberg, Fredrik Hägglund, Åke Larsson, Karin Nelson och Helena Långström Schön, ledamöter.

Vid styrelsens konstituerande sammanträde efter årsmötet den 28 september omvaldes Robin Gullbrandsson till sekreterare. Helena Långström Schön omvaldes till vice sekreterare. Gunnar Wilsson omvaldes till kassaförvaltare, vilken tillika med registeransvarig Ulla Falk fortsatt är adjungerade till styrelsen. Till webmaster för hemsidan omvaldes Helena Långström Schön.

Styrelsen har haft tre protokollförda sammanträden under 2020: 10 februari, 9 juli, 28 september. Årsmötet och det konstituerande sammanträdet hölls i Mariasalen på Kyrkans hus i Skara. Övriga möten har ägt rum där och på stiftskansliet i Skara.

Revisorer

Vid årsmötet omvaldes Ingmar Andhill och Lars Berg som revisorer. Som ersättare omvaldes Eva Hermansson och Gert Alnegren.

Valberedning

Årsmötet omvalde Jan Kesker, Anita Hammar och Robert Lorentzon som ledamöter i valberedningen.

Minnesteckningar för präster och diakoner

Styrelsen har tillfrågat Karl-Erik Tysk att fortsatt ingå i arbetsgruppen för prästminnesteckningar. Barbro Gustafsson tillfrågad som resursperson.

Sällskapets årsmöte

Årsmötet hölls den 28 september i Mariasalen på Kyrkans hus i Skara. På grund av pandemirestriktioner hölls årsmötet utan några föredrag eller andra aktiviteter än årsmötesförhandlingarna och en enkel fika.

Sällskapets bokutgivning

Under 2020 har bokutgivningen fortsatt och försäljningen har varit god, särskilt Fornsvenska legendariet visade sig sälja mycket bra.

Nr. 102. ”Matrikel för Skara Trivial Schola (1749-1809) upprättad Til följe af Ven. Consistorii Resolution d. 18. Oct. 1749.” Författare: Pelle Räf. Utgiven tillsammans med Föreningen för Västgötlitteratur.

Nr. 103. ”Fredrik Kjellander – en omtalad präst i Skara stift.” Författare: Bengt Stolt.

Nr. 104. ”Riksmarsken Lars Kagg – Hans anor, levnad och död.” Sällskapet fortsätter härmed utgivningen av historiska likpredikningar med koppling till Västergötland. Utgiven i samarbete med Strängnäs stiftshistoriska sällskap.

Nr. 105. ”Ein Leben für das Land des Massenelends.” Författare: Johan Sundeen. Översättning till tyska av Sundeens bok om Birger Forell.

Projekt under arbete är bland annat jubileumsboken Skara stift 1917-2017, Målningarna i Tådene kyrka, en bok om Paul Nilsson, Maria Euphrosynes bönebok och i samarbete med Lunds stiftshistoriska sällskap Gunnar Rosendals krönikeböcker.

Medlemmar

Medlemsantalet håller sig relativt konstant. Sällskapet har sex hedersmedlemmar. Teologie studeranden får gratis medlemskap. Noterbart är att medlemsskaran finns över hela landet men även utomlands.

Sällskapets medlemsblad

Sällskapets ordförande är redaktör och ansvarig utgivare för medlemsbladet. Under året har fyra nummer utkommit. Styrelsen vill tacka alla som bidragit med artiklar.

Sällskapets hemsida

Webmaster är Helena Långström Schön. Sällskapet har också en Facebooksida som ytterligare kanal för information och nyheter.

Stiftshistoriskt Forum

Lena Maria Olsson Floberg är sällskapets representant i Stiftshistoriskt Forum. Årets stiftshistoriska symposium i Uppsala blev på grund av pandemirestriktionerna inställt.

Medverkan i mässor och andra evenemang

På grund av pandemiläget har sällskapet under året inte medverkat i några mässor eller andra evenemang med bokförsäljning. Försäljning via hemsidan har däremot ökat och frågan väckts om en uppdaterad hemsida. Vidare kan nämnas att sällskapet är delaktiga i planering av en tillfällig utställning om bokband för 2021 i Gamla biblioteket, Skara i samarbete med Stifts- och landsbiblioteket, Västergötlands museum och Föreningen för Västgötlitteratur.

Helena Långström Schön ledde en pilgrimsvandring om Maria Euphrosyne i Varnhem juni, detta var i samarbete med Kvinnor i Svenska kyrkan.

Ekonomi

Boklagret är värderat till 85 000 kr. Under året har sällskapet erhållit generösa bidrag och gåvor, huvudsakligen för bokutgivning, om 322 000. Nämnas bör en stiftskollekt på 51 824 kr som styrelsen vill uttrycka sitt stora tack för.

Årets överskott blev 182 163 kr. Sällskapets egna kapital är 1 695 931 kr. I övrigt hänvisas till den förenklade ekonomiska redovisningen.

Anslagsgivare i övrigt har varit: Grevillis Fond, Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse), Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, Birgittaföreningen, Stenstorps pastorat, Societas Sancte Birgittae, Riddarhusets kulturfond, Sparbanksstiftelsen Lidköping, Källstorps egendom, Rektorsämbetet vid Högsolan i Borås, Svenska kyrkan i Borås samt två enskilda givare.

Tack

Styrelsen vill slutligen uttrycka sällskapets djupa tacksamhet för alla välvilliga ekonomiska bidrag, utan vilka verksamheten inte skulle kunna drivas. Styrelsen vill också tacka författare och forskare för alla fruktbara samarbeten, samt inte minst skall ett tack riktas till Skara stift, Missalestiftelsen (där sällskapet är en av stiftarna) och Föreningen för Västgötalitteratur. Dessa samarbeten har resulterat i flera intressanta och värdefulla projekt.

Skara den 17 april 2021

Johnny Hagberg, ordförande

Lena Maria Olsson Floberg, vice ordförande

Robin Gullbrandsson, sekreterare

Markus Hagberg

Fredrik Häggglund

Åke Larsson

Helena Långström Schön

Karin Nelson

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

REVISIONSBERÄTTELSE

Räkenskapsåret 2020

Vi har granskat årsbokslut och räkenskaperna samt styrelsens förvaltning i Skara Stiftshistoriska Sällskap för räkenskapsåret 2020-01-01—2020-12-31. Det är styrelsen som har ansvaret för handlingarna och förvaltningen. Vårt ansvar är att uttala oss om årsbokslut och förvaltningen på grundval av vår revision.

Revisionen har utförts i enlighet med god revisionssed i Sverige. Det innebär att vi planerat och genomfört revision för att i rimlig grad försäkra oss om att årsbokslutet inte innehåller väsentliga fel. En revision innefattar att granska ett urval av underlagen för beloppen och annan information i räkenskapshandlingarna. I en revision ingår att pröva redovisningsprinciperna och styrelsens tillämpning av dem samt att bedöma den samlade informationen i årsbokslutet. Vi har granskat väsentliga beslut, åtgärder och förhållande i sällskapet för att kunna bedöma om någon styrelseledamot har handlat i strid med sällskapets stadgar. Vi anser att vår revision ger oss rimligt underlag för vårt uttalande nedan.

Årsbokslutet har upprättats i enlighet med god redovisningssed i Sverige.

Vi tillstyrker att årsmötet fastställer resultaträkningen och balansräkningen för sällskapet och beviljar styrelsen och kassör ansvarsfrihet för räkenskapsåret.

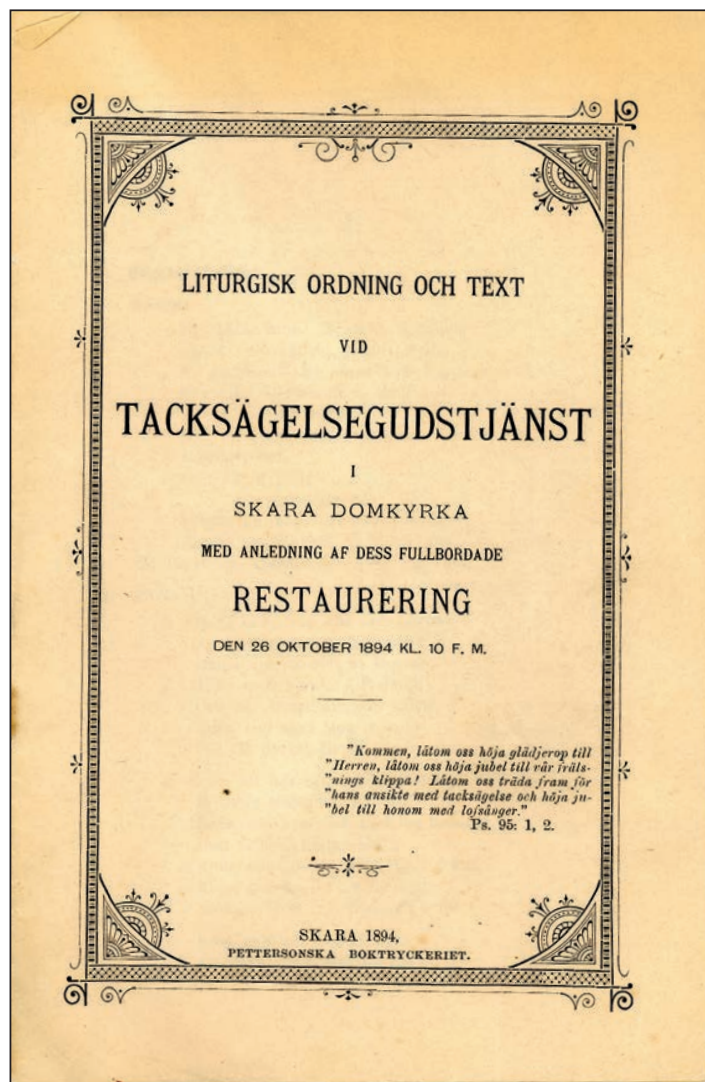
Skara

Töreboda 2021-04-20

Lars Berg

Ingemar Andhill

Tacksägelsegudstjänst då Skara domkyrka öppnades efter dess restaurering

I förra medlemsbladet (20021:1) berättade Anders Alberius om Skara domkyrkas restaurering (1886–1894) under arkitekten Helgo Zettervalls ledning. Återöppnande skedde den 28 oktober 1894 vid en Tacksägelsegudstjänst klockan 10. För denna gudstjänst hade det skapats en speciell liturgisk ordning. Den tryckta texten (Skara 1894) omfattar 16 sidor och här anges följande:

Ritualet till denna tacksägelsegudstjänst grundar sig på den gammallutherska ordningen för "matutinen" eller den morgongudstjänst som i Sverige redan under medeltiden kallades "ottusang", numera "ottesång", och hvilken på större högtidsdagar i den äldre lutherska kyrkan, äfven i Sverige, hade en rikare, festligare form. Det liturgiska och musikaliska innehållet är på anmodan ordnat af utn. kyrkoh. Rich. Norén i Skånekalla.

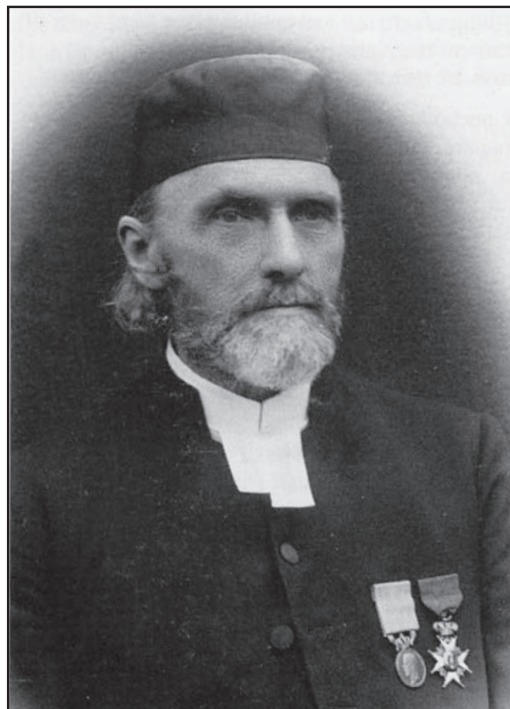
Det är Richard Norén som ger de olika gudstjänstmomenten en förklaring i texthäftets slut och det är intressant att se att gudstjänstordningen hade ett flertal moment där man använde material av västgötar och skarastiftare. Så är det inledande Orgelpreludiet komponerat av domkyrkoorganisten J. F. Jansson i Skara. Texten till första körsången "Högtid är inne. Templet upplåter, Skönt, majestätiskt, portarne åter...", är författad av prosten i Järpås J. P. Sandzén. Han är också

författare till första psalmens text som han skrev just för domkyrkans invigning: "Zions folk, från när och fjärran, Nu i templets vigningsstund, Helga dig på nytt åt Herran. Träd med honom i förbund! Och när tempelklockan kallar, Kom, och säg: "Jag redo är, Dig att dyrka, Herre kär". Sandzén har även skrivit psalmtexten till församlingssången mellan Bibeltexterna.

Musiken till den inledande antifonen var komponerad av Richard Norén som även skrivit musiken till körens responsorium. Efter predikan sjöng kören Lidköpingssonen Gunnar Wennerbergs hymn "Fröjdens Herranom nu all världen!"

I gudstjänsten medverkade en barnkör och framförde skarabiskopen Jesper Swedbergs psalm "Lofven Gud i himmelshöjd..." i dess originaltext.

En av gudstjänstens höjdpunkter var det sjungna *Te deum*. Norén förklarar detta liturgiska moment: "*Te deum*" (så kallat eft. den latinska textens begynnelseord) en av kristenhetens äldsta till oss bevarade växelsångs-hymner. Texten uppstod senast under 400-talet".

Richard Norén, som kommenterade och säkerligen även sammanställt ordningen för denna högtid, var född i Sunnersberg i Västergötland 1847 där hans fader var kyrkoherde. Han prästvigdes i Skara 1873 och blev sedermera inspektör över folkskolorna i Hälsingland. 1893 utnämndes han till kyrkoherde i uppländska Skånala och kyrkoherde i Torstuna 1901. Till Teologie hedersdoktor vid Uppsala universitet kallades han 1915 och erhöll 1911 den Kungliga medaljen *Litteris et Artibus*. Han avled 1922.

Norén ansågs som en av landets mest produktiva tonsättare. Han verkade för kyrkomusikens utveckling, inte minst dess kyrkomusikaliska-liturgiska utveckling. Han sökte införa vespergudstjänsten enligt gammallutherska förebilder. Norén var även medlem i *Kyrkosångens vänner* och stod med som utgivare av "Missale, vesperale och hymnarium för svenska kyrkan" (1914).

Johnny Hagberg

NU SKAPAS HISTORIA

DE LA GARDIE-ORGELN I VARNHEM

Varnhem är en historisk plats som lockar tusentals besökare årligen. Den vackra klosterkyrkan rymmer inte bara ett rikt församlingsliv utan är också ett centrum för kultur och musik i Skaraborg. Detta vill vi utveckla. Den uttjanta läktarorgeln ger oss möjligheten att bygga något unikt som passar den fina akustiken i cisterciensernas 800-åriga kyrkorum.

Vi vill återskapa greveparet De la Gardies stora barockorgel. Därigenom vill vi slå ett slag för hållbart hantverk, orgelmusiken och stärka Varnhem som en plats för rika musikupplevelser för hela regionen. Projektet kan väcka intresse även internationellt. Redan idag är Valle Baroque ett återkommande evenemang där orgeln kan bli kronan på verket. Det är ett sätt att göra historien levande i det unika rummet. De la Gardie-orgeln öppnar upp för högklassiga orgelkonserter och ett utökat samarbete med Göteborg Baroque och andra aktörer kring masterclasses och sommarkurser. Med orgeln ges också framtida kyrkomusiker tillfälle att upptäcka barockens värld.

Vi vill återskapa en viktig pusselbit av Varnhems och regionens historia och ge något i arv till många kommande generationer. Var med Du också!

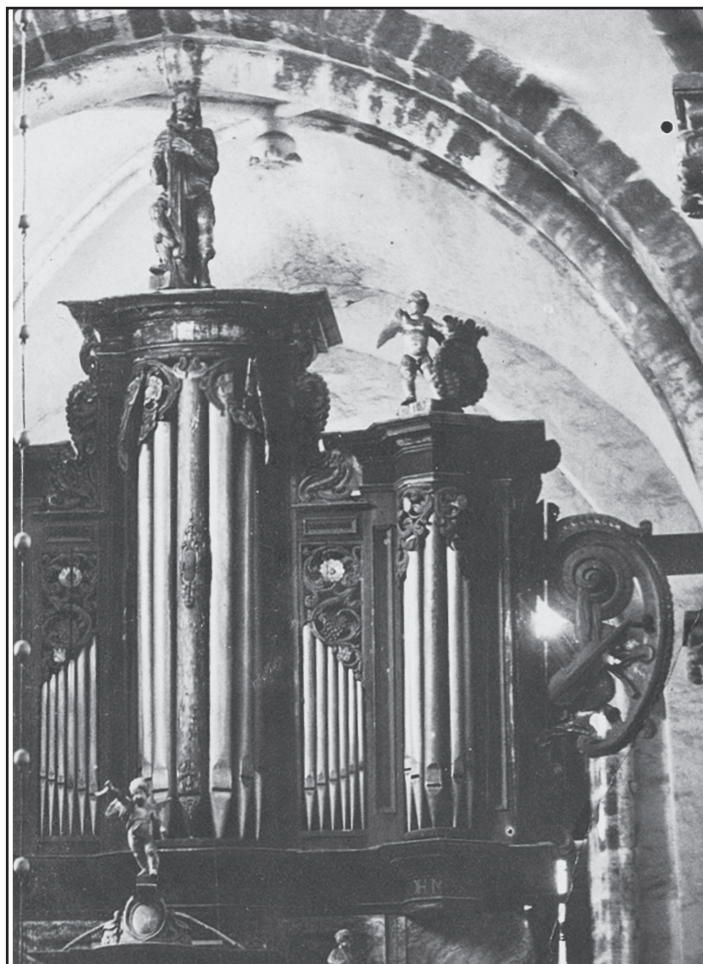

Foto från 1870-talet

För att göra verklighet av De la Gardie-orgeln behövs bidrag från många håll. Skara pastorat står för en grundplåt och projektgruppen söker bidrag från stiftelser och fonder. Du som privatperson är också välkommen att lämna ett bidrag, litet eller stort.

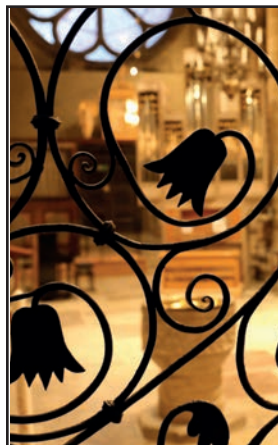
Redan har insamlingen nått över 5 miljoner. Detta inte minst pga en enskild donation.

Företag är välkomna att bli en del av projektet som sponsorer. Vill Du eller Ditt företag sponsra en orgelstämma, en väderlåda, en snidad ängel eller förgyllning?

På projektets hemsida finns detaljerad information om vad som går att sponsra.

Sponsorer får möjlighet att följa projektet på nära håll, få förmånliga konserterbjudanden och sitt namn synliggjort.

Orgelprojektgruppen i Varnhem

INSAMLING 2020-2022

SWISH

Skara pastorat: 123 375 55
43 (märk: "Orgel Varnhem").

BANKGIRO

Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem")

Bibliotekarien som inte blev bönhörd

(Cirkulär i öfvertryck till Skara stifts kyrkoherdar med förfrågan, om ex. någonstädes skulle finnas af *Missale Scarense*. Undert. G. E. Klemming. U. år (1880).)

Folio. 1 sida.

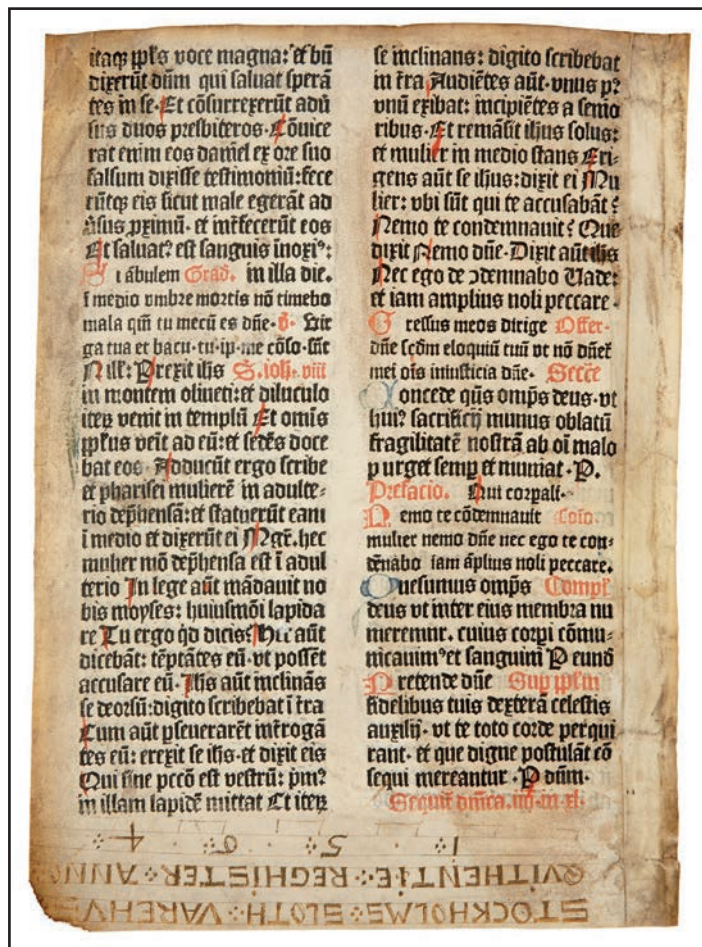
En av våra främsta biblioteksmän genom tiderna är Gustaf Edvard Klemming. Han var född den 5 september 1823 i Vingåker och avled i Stockholm den 31 augusti 1893. Klemming anställdes vid Kungliga Biblioteket 1845, blev Överbibliotekarie 1877 och avgick med pension 1890.

Klemming var inte bara en kunnig bibliotekarie utan också boksamlare och en trogen gäst vid bokauktioner. Det var företrädesvis de äldre svenska trycken före 1700 som han intresserade sig för. Med detta huvudtema kom han under sin bibliotekarietjänst att samla ihop en nära nog komplett samling i Kungliga Biblioteket, där hans egen skänka samling, utgjorde en god grund.

Han utgav ett flertal viktiga bibliografiska verk. Här kan bara nämnas några viktiga, såsom *Sveriges dramatiska litteratur till och med 1875* (1863–79), *Sveriges kalendariska litteratur* (1878–79) och den viktiga *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till fremmande magter* (1881–83). Inom Svenska Fornskriftssällskapet utgav han 28 band.

Klemming tog initiativet till ett flertal faksimilutgåvor av äldre tryck. Här kan nämnas *Dyalogus creaturarum*, *Vita Katharine*, *Vita Brynolphi* och även *Västgöta Lagbok* 1889. Han utförde ett gigantiskt arbete med att sammanföra blad från de

gamla missaleutgåvorna. Det främsta arbetet var kompletteringen av *Missale Upsalense*.

Blad ur *Missale Upsalense*.

En av de handskrifter som Klemming aldrig lyckades att hitta några fler ex av var *Missale Scarense* från 1150. Det enda kända exemplar finns i Skara. Men det var ändå ett gott försök han gjorde att sända ut en förfrågan till kyrkoherdarna i Skara stift 1880. Han blev tyvärr inte bönhörd. Texten ovan återfinns i Aksel Anderssons *Bibliographia Klemmingiana* i *Några antecknares samlingar* 1891.

För sin hädanfärd hade Klemming gjort noggranna instruktioner och själv skrivit notisen om sin egen död och föranstaltat vilka som skulle få notisen. Han var en ivrig anhängare av likbränning dvs. kremation och var en av grundarna till den första eldbegängelseföreningen. Han hade bestämt att han skulle kremas i en flätad korg med lock. Detta var även hans säng på biblioteket. Tyvärr var korgen för stor för krematorieugnen och Klemming fick jordbegravas i korgen på Norra Kyrkogården.

Johnny Hagberg

Kyrkohistoriskt projekt

I Skara stiftshistoriska sällskaps stadgar står det att sällskapet vill "väcka, främja och understödja intresset för kyrkohistoriska studier". I första hand gäller det Skara stift men styrelsen har varit ganska generös i tolkningen av denna paragraf och även låtit forskningen gälla kyrkohistoria i mycket vid mening. Ett flertal av sällskapets publikationer rör områden och händelser utanför stiftsgränsen (exempelvis Gammalsvenskby och Estlands svenskbygder) liksom andra ämnen som bedöms varit intressanta. Här finns utgivningar kring Lars Skytte, Canisius, Hafenreffer och bokhistoriskt intressanta verk. Mycket av denna utgivning beror på att stiftelser och fonder varit givmilda och ställt upp som möjliggjort utgivningen. Det har också betytt att sällskapet idag är ett av de främsta förlagen för utgivning av denna "smala" litteratur och det har prisats på många sätt som en unik kulturgärning. Senast skrev professor Dick Harrison om detta i samband med utgåvan av *Fornsvenska Legendariet* (SvD. 21/7 2020)

Sedan något år tillbaka samarbetar sällskapet med Lunds stiftshistoriska sällskap kring en utgivning av *Osby församlings gåvo- och krönikeböcker*. Dessa böcker innehåller intressanta kyrkohistoriskt material. De är skrivna under en lång tid, 1934-1963, och av en person, kyrkoherde Gunnar Rosendal. Vid ett flertal tillfällen har en utgivning i samlad form varit ett önskemål från forskarvärlden på grund av det intressanta innehållet inte minst anteckningar om kyrkliga seder och bruk i en svensk landsbygdssocken. Nu har en utgivning blivit möjlig och en redaktionsgrupp är tillsatt. I den ingår professorerna Oloph Bexell, Uppsala och Bertil Nilsson, Lund, teol. dr Björn Fyrlund (som skrivit in all text) samt Markus och Johnny Hagberg från skarasällskapet.

★

Osby församlings gåvo- och krönikeböcker

En av 1900-talets mest inflytelserika präster och teologer i

Svenska kyrkan var Gunnar Rosendal (1897-1988).¹ Även om Rosendal disputerade i systematisk teologi var han ingen akademisk teolog. Fokus var församllingslivet och kyrkans förnyelse där Rosendal kom att bli en av de tydligaste företrädarna för den högkyrkliga rörelsen inom Svenska kyrkan.

Högkyrklighet, från engelskans *High Church*, är inte ett svenskt fenomen, utan möter i flera reformatoriska kyrkor. I denna riktning betonas enligt *Nationalencyklopedien*: "sambhörigheten med urkyrkan (apostolicitet) och med världskyrkan (katolicitet). Till högkyrkligheten hör en hög uppskattning av det kyrkliga ämbetet och den apostoliska successionen, av sakramenten och liturgin och av traditionella böneformer (tidegärd)". Den svenskkyrkliga varianten av rörelsen uppstod under de första decennierna av 1900-talet.² Den framhöll Svenska kyrkans historiska arv, det medeltida och det reformatoriska, kyrkan, det historiska ämbetet, nådemedlen, gudstjänsten och allmänkyrkliga liturgiska bruk.

Gunnar Rosendal skapade inte högkyrkligheten men gav rörelsen dess programskrift genom boken *Kyrklig förnyelse* (1935). Boken blev så viktig att den högkyrkliga rörelsen ofta kommit att kallas just "kyrklig förnyelse". I boken lyfter Rosendal fram den kyrkliga förnyelsens fyra drag: ett bekännelsestroget, ett sakramentalt, ett hierarkiskt (om ämbetet) och ett liturgiskt. Från Rosendal kom sedan en lång rad skrifter – omkring 70 böcker och en lång rad artiklar –, som ur olika perspektiv bidrog till den kyrkliga förnyelsen.

Den högkyrkliga rörelsen i Sverige fick sin inspiration från olika håll. Den uppstod i den unglyrkliga rörelsen, men påverkades därutöver också av den äldre lundensiska högkyrkligheten. Enskilda personers resor till Tyskland men framför allt till England gav också inspiration. I Tyskland fanns den "nylutherska" skolan i Erlangen (vars liturgiska teologi hade introducerats i Sverige av bland andra sedermera Strängnäs-biskopen U. L. Ullman, 1837-1930), och i England fanns anglo-katolicismen, arvtagarna efter *the Oxford Movement*.

1900-talet innebar på många sätt en renässans för kyrkan. Högkyrkligheten framträdde i detta som en sakramentalt inriktad församllingsrörelse som syftat till hela kyrkans förnyelse. När unglyrkörörelsen betonade det nationella, Svenska kyrkan och Sveriges folk, kom högkyrkligheten att betona Svenska kyrkans katolicitet – och därmed kyrkan som fenomen, kyrkan i sin helhet och sambhörigheten med de stora kyrkliga traditionerna. Detta innebar vidare att man lyfte fram och hävdade en svenskkyrklig historisk kontinuitet med fornkyrkan och medeltiden över reformationen fram till vår tid. Kontinuitetstanken kan sägas vara ett av högkyrklighetens signum. Man framhöll också att kyrkan är större än det nationella, att kyrkan bör driva och framhålla det man har gemensamt, inte särarterna. Utifrån föreställningen om Svenska kyrkan som allmännelig och katolsk kyrka menade man också att Svenska kyrkan hade del i hela kyrkans skatt och att hon därför rätteligen skulle göra bruk av denna, exempelvis ifråga om hennes liturgiska ordningar och uttryck.

Högkyrkligheten och högkyrkliga präster har utan tvekan aktivt bidragit till den liturgiska och sakramentala förnyelsen av Svenska kyrkan under 1900-talet, både vad gäller ordning-

¹ Om Rosendal, se vidare: Oloph Bexell, "Gunnar Rosendal" i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, del 30, 1999, s. 507-516; Vivi-Ann Grönkvist (red.), *Gunnar Rosendal. En banbrytare för kyrklig förnyelse*, Skellefteå 2003.

² Övergripande hos: Bengt Ingmar Kilström, *Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet*, Delsbo 1990.

arna som sådana liksom vissa bruks och de liturgiska klädernas återinförande, och rörelsen associeras ofta till ett liturgiskt intresse, men detta är alltså en följd av en viss syn på kyrkan som katolsk. För dessa förnyelsesträvanden utsattes företrädarna ofta för kritik och beskyllningar om "katholicism".

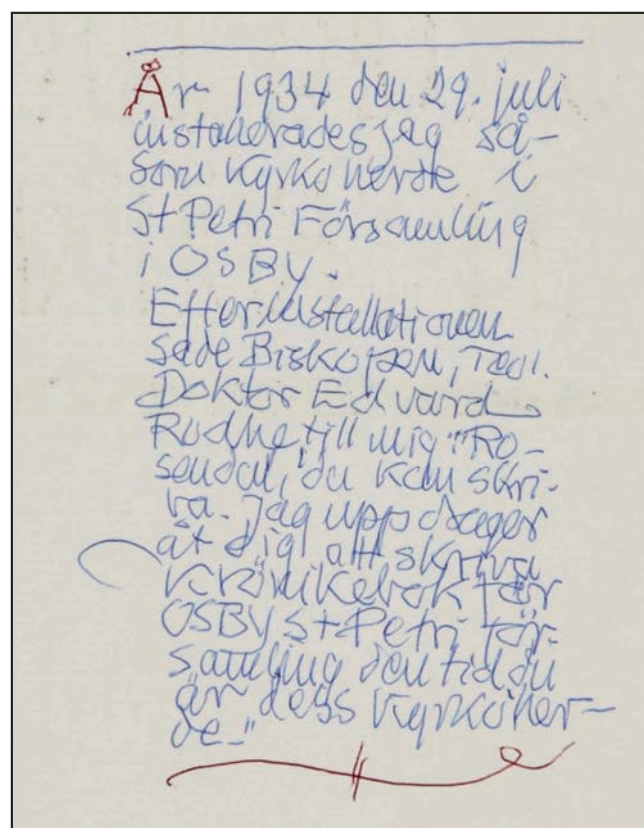
Gunnar Rosendal prästvigdes i Lund 1922. Via olika tjänster kom han till Osby som kyrkoherde 1933. Rosendal kallades allmänt för "Fader Gunnar", och Osby blev ett centrum för "kyrklig förnyelse" och den högkyrkliga väckelsen. Efter sin pensionering 1962 fram till sin död var han verksam vid stiftelsen Gratia Dei i Kristianstad, bildad och förverkligad av Rosendal själv. Den var tänkt som emeriti-boställe för präster, men detta förverkligades aldrig.

Under åren i Osby skrev Rosendal, uppmanad av sin biskop, krönika: "År 1934 den 29. Juli installerades jag såsom kyrkoherde i St Petri församling i Osby. Efter installationen sade Biskopen, Teol. Doktor Edvard Rodhe till mig 'Rosendal, du kan skriva. Jag uppdrager åt dig att skriva Krönikebok för OSBY St Petri församling den tid du är dess kyrkoherde'. Arbetet att skriva krönika fortsatte sedan också under emeriti-åren på Gratia Dei.

Just nu pågår i samarbete mellan Skaras och Lunds stiftshistoriska sällskap arbetet att ge ut dessa krönikeböcker. Teol dr Björn Fyrlund och Ida Fyrlund har tillsammans skrivit in hela handskriftsmaterialet. Sammantaget rör det sig om ca 750 sidor – en herkulisk arbetsinsats!

Osby församlings gåvo- och krönikebok skrevs för hand i stora foliovolym, som idag förvaras vid Lunds Universitetsbibliotek. Tiden i Osby är ett unikt dokument över en tid då församlingen fick vara ett slags centrum för den kyrkliga förnyelsen av Svenska kyrkan.

I krönikeböckerna blandas högt och lågt, stort och smått, allt präglad av krönikörens personlighet, drivkraft och iakttagelseförmåga, och man kan få en bild av det kyrkliga livet i

en församling under tre decennier.

Högkyrkligheten har haft ringa genomslag i Skara stift. Kanske beror det på västgötens motvilja mot "exter", sådant extra som en rik liturgi kan anses utgöra, samt hans förkärlek att resonera praktiskt snarare än principiellt.

Markus Hagberg

Alltid bra priser i webbshopen!

Välkommen till vår nya butik på skarastiftshistoriska.nu

Nyutkommet!

Nyutkommet

Riksmarsken Kagg - hans anor, levnad och död

I denna antologi möter vi en av stormaktstidens viktiga personer – Fältmarskalken och Riksmarsken, greve Lars Kagg. Begravningspersonalierna visar på hans anor, hans levnad, död, och de berättar om hans begravningsprocession.

Introduktionspris 150,-

Paketerbjudande

Biskopar i Skara stift under 1000 år. 8 volymer:

Osmund / Brynolf Algotsson / Brynolf Gerlaxsson / Magnus Haraldsson / Sven Jacobi / Jesper Swedberg / Haquin Spegel / Biskopsporträtt (1702-2002).

800,- 500,-

Erbjudanden

Mellan liljan och sjöbladet 2:1

Bo Theutenberg

250,- 150,-

Ha mig som en signetring vid ditt hjärta

Ritwa Herjulfsson

100,- 50,-

Priserna gäller till och med 1 augusti 2021 så långt lagret räcker. Frakt tillkommer.

Se fler erbjudanden på skarastiftshistoriska.nu/rea

NYA MEDLEMMAR

Stefanos Carlström, Malmö
Ingela Bolton-Hedström, Skarpnäck
Ulf Ingelsson, Tumba
Håkan Jarldung, Uddevalla
Sara Moding, Alingsås
Mats Pettersson, Stockholm
Harald Sälde, Falköping
Ulf Svensson, Aneby
Margareta Wahrenberg, Vaggeryd
Boris Wassenius, Trollhättan

Georg Baselaque – grevens bildhuggare

Greveparet De la Gardies orgel från 1673 för Varnhems klosterkyrka har tidigare presenterats i detta blad med anledning av den förestående rekonstruktionen. En central del i den historiska orgelns visuella framtoning i klosterkyrkan var de många välarbetade sniderierna i form av kung David och musicerande små änglar med mera. Liksom kyrkans altarpuppssats så var de arbeten av greve Magnus Gabriel De la Gardies egen bildhuggare, en viss Georg Baselaque som anställdes 1665 med sin verkstad förlagd till Läckö slott, hjärtat i rikskanslerns grevskap. Fem dagar i veckan skulle han arbeta med de grevliga beställningarna, lördagen fick han ägna sig åt vad han ville. Baselaque tror man var från Flandern, en av alla skickliga konsthantverkare som sökte lyckan i den unga stormakten i norr med dess plötsligt investeringslystna högadel.

Bland Baselaques första arbeten var att fullfölja utsmyckningen av slottskapellet på Läckö, men sedan följde en mängd andra uppdrag på slottet (bland annat Riddarsalens svävande änglar) och inte minst på grevens andra gods och ute i grevskapets kyrkor, där makarna De la Gardie finansierade många altarpuppssatser och predikstolar. Många av hans verk pryder ännu idag kyrkorna på Kålland med omnejd. Varnhem måste på 1670-talet ha varit ett av de största enskilda uppdragen. Först 1683 lämnade Baselaque De la Gardies tjänst, han var då en gammal man och det kan misstänkas att uppdragen tröt efter reduktionen 1680. Men Baselaque kom med sina högklassiga barocksniderier att bilda skola, och hans stil fortsattes av bildhuggare som Olof Tholin i Lidköping och Börje Löfman i Mariestad, det som kommit att kallas Läcköskolan, en form- och färgstark värld vi ännu kan njuta av ute i kyrkorna. En värld som nu också återskapas på läktaren i Varnhem.

Robin Gullbrandsson

Medlemsinformation

Årsavgiften är 100 kr.
För ständigt medlemskap 750 kr.

Bankgiro 5812-8166.
Swish-nummer 123 303 59 46
BIC= SWEDSESS
IBAN-nummer SE45 8000 0828 9102 4883 5274

Organisationsnummer 868401-1045

Alla ändringar vad gäller adress, titlar m.m skall meddelas registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara
munkgarden@telia.com

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Tullportagatan 6 B
532 30 Skara

Tel: 070-550 00 98

E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Fristad
Skr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelson, Lovene
Fredrik Hägglund, Borås
Åke Larsson, Söne

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara